

De wraak van Harm van Riel

'De zaak-Van der Putten' en de machtsstrijd binnen de vvd aan het begin van de jaren zestig

Henny van der Burgt

Deze bijdrage behandelt een relatief onbekend deel van de geschiedenis van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (vvd) waarin macht, ambities, frustraties en intriges een rol spelen. Met deze aspecten kreeg namelijk de liberale minister van Defensie S.H. Visser tussen 1959 en 1963 te maken bij het optreden tegen een ambtenaar, F.H. van der Putten, die het departement van Defensie in diskrediet bracht. Leden van Vissers eigen partij zouden dit optreden aangrijpen om onder leiding van Harm van Riel (vvd-fractievoorzitter in de Eerste Kamer) een poging te doen om deze minister in mei 1962 tot aftreden te dwingen.

Op zichzelf is het verhaal rond Van der Putten al interessant omdat diens veronderstellingen betrekking hadden op corruptie binnen het leger. Het boeiendste van het verhaal zit hem echter in de houding van Van Riel ten aanzien van zijn partijgenoot. Hoe kwam het tot die verslechterde relatie? Is het enkel het beleid van de minister ten aanzien van Van der Putten waardoor dit conflict werd opgeroepen? Of speelden hier andere zaken een rol?

De basis van het gekrakeel ligt bij de kabinetsformatie van 1959, waarna we de gebeurtenissen rond de portefeuille-invulling van Defensie en de tegenstellingen binnen de vvd volgen, om zo uiteindelijk bij de toestanden rond de zaak-Van der Putten te belanden.

De wens van Beel

Bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 12 maart 1959 kwam de vvd als de grote overwinnaar uit de bus. Zij steeg van 13 naar 19 zetels en werd de derde partij van het land. P.J. Oud was de absolute leider van de vvd; naast het partijvoorzitterschap bekleedde hij tevens de functie van fractievoorzitter in de Tweede Kamer. In de Kamerfractie was zijn wil wet, en wezenlijke politieke beslissingen nam hij alleen.¹ Oud bepaalde dan ook de liberale koers tijdens de daaropvolgende formatiebesprekingen.

Op 19 maart had informateur L.J.M. Beel een onderhoud met Oud. Tijdens dit gesprek merkte Beel terloops op dat hij aan het hoofd van het ministerie van Defensie graag een zakenman zou zien. Het departement had een woelige periode vol schandalen achter de rug en het werd nu tijd om met een schone lei te beginnen.² Hij sprak de verwachting uit dat die zakenman in de kring van de vvd wel te vinden zou zijn.³ In de daaropvolgende gesprekken met Beel vermeed Oud het leggen van onoverkomelijke obstakels. De vvd mocht niet in de positie komen van een partij die wel grote winst bij de verkiezingen had behaald, maar niets met de winst had weten te bereiken.⁴ Het werd overigens al snel duidelijk dat er voor een liberaal-confessioneel kabinet (vvd, kvp, arp en chu) de meeste animo bestond.

Stoelendans om de portefeuilles

De gedachte aan de mogelijkheid om aan een regering deel te nemen hield de gemoederen binnen de vvd volop bezig. Op 2 april volgde een gesprek tussen de bureaus van de beide Kamerfracties. Tijdens dit onderhoud kwam naar voren dat de Eerste-Kamerfractie unaniem van oordeel was dat Van Riel in aanmerking behoorde te komen voor de portefeuille van Financiën.⁵ Inmiddels was J.E. De Quay (KVP) tot formateur benoemd. Hij voelde er niets voor aan Van Riel een portefeuille aan te bieden. De Quay wist dat C.P.M. Romme (KVP) een kabinet wenste met bij voorkeur buitenparlementaire, dus politiek niet geprononceerde vvd-figuren.⁶ En Van Riel was een uitgesproken vertegenwoordiger van zijn partij.

Van Riel was in 1949 vice-voorzitter van de liberale partij geworden en vertegenwoordigde haar sinds 1956 in de senaat, alwaar hij in 1958 fractievoorzitter werd. Met zijn Drentse tongval en zijn bolhoed was hij een markante verschijning. Hij was een voorstander van een sterk overheidsgezag en stelde prijs op tradities. Door deze opstelling verwierf hij het imago van een oerconservatief figuur. Hij hield ervan te provoceren, iets wat hem af en toe verleidde tot gewaagde uitspraken. Een gevolg was dan ook dat hij nogal eens irritatie opwekte, zowel binnen als buiten de vvd. Oud was zich er terdege van bewust dat zijn aanstaande coalitiepartners niet op Van Riel als minister zaten te wachten en mede daarom droeg hij hem niet voor als kandidaat. Persoonlijk was hij trouwens evenmin gecharmeerd van Van Riel.⁷

De Quay had ondertussen gevraagd of de vvd interesse had voor de portefeuille van Defensie. Van Riel had daar wel oren naar. Maar met de wens van Beel nog in zijn achterhoofd noemde Oud de naam van Sidney van den Bergh, vice-president van Unilever.

Tijdens de vergadering van het dagelijks bestuur van de vvd op 11 april 1959 gaf Van Riel blijk van grote ontevredenheid over de gang van zaken. Hij was van mening dat de vvd niet moest meedoen als zij geen plaats kreeg in de financieel-economische sector van het kabinet. De Eerste-Kamerfractie zou anders in het kabinet geen vertrouwen stellen.⁸ De mening van de senaatsleden verontrustte Oud. Hij achtte het van groot belang dat het doel van de verkiezingscampagne, een kabinet zonder socialisten, zou worden bereikt.

Vooralsnog kon Oud de houding van zijn senaatsfractie negeren. Hij ging voorbij aan haar wens om de portefeuille van Financiën te claimen. Uiteindelijk zou De Quay er na een tweede formatieperiode in slagen om een confessioneel-liberaal kabinet te vormen. De liberalen leverden met H.A. Korthals op Verkeer en Waterstaat (tevens vice-premier), E.H. Toxopeus op Binnenlandse Zaken en Van den Bergh op Defensie, drie ministers. Oud was er in geslaagd om de verkiezingswinst om te zetten in tastbare politieke resultaten. Maar binnen de vvd bestond er verdeeldheid over het behaalde succes. Met name Van Riel en zijn fractie waren ontevreden.

Op 19 mei 1959 werd Van den Bergh benoemd tot minister van Defensie. Maar nauwelijks twee maanden later trad hij al weer af. De nieuwbakken bewindsman was bij een echtscheidingsprocedure betrokken geraakt en dat paste niet in het morele ideaalbeeld van een publieke gezagsdrager. Op steun van Oud hoefde hij niet te rekenen: zijn partijleider vond het getuigen van onzedelijk gedrag dat Van den Bergh als weduwnaar in het gezelschap verkeerde van een nog niet gescheiden vrouw.⁹

Wie nu?

Nu moest er in liberale kring een opvolger worden gevonden. In de wandelgangen werd Van Riel als gegadigde genoemd.¹⁰ Oud ging eigenhandig op zoek naar personen uit het bedrijfsleven. Van Riel was kwaad omdat hij opnieuw dreigde te worden gepasseerd. 'Het kon Oud niet schelen wie het werd als ik het maar niet was', meldde hij naderhand.¹¹ Kritische commentaren in de pers hoonden de partij nu de vvd blijkbaar niet in staat was een geschikte kandidaat te leveren.¹² De afwijzingen van aangezochte personen stapelden zich op en zo groeide de druk om iemand te vinden met de dag. Eind augustus 1959 vond Oud eindelijk een kandidaat: S.H. Visser.

Visser was een *dark horse* in de landelijke politiek. Hij was op Texel geboren en had na zijn studie aan de Landbouwhogeschool te Wageningen werk gevonden bij het Verbond van Nederlandse Werkgevers. Vlak voor de oorlog was hij lid geworden van de Liberale Staatspartij waar hij het bracht tot secretaris van de Kamerkieskring Leiden. In 1952 had hij zich aangesloten bij de vvd.

Op 5 september 1959 werd Visser beëdigd als minister van Defensie. Oud had bijna geheel eigenhandig een vrij onbekend figuur aangesteld. Het was een noodgreep om aan de toegenomen druk te ontsnappen. Omwille hiervan had Oud er bij Visser sterk op aangedrongen de taak te aanvaarden.¹³ Het optreden van de liberale leider was zelfs zo solistisch dat enkele topfiguren van de vvd de benoeming van Visser pas via de kranten te weten kwamen.¹⁴ Bovendien had Oud Van Riel opnieuw de pas afgesneden in zijn verlangen naar een ministerspost. De leider van de Eerste-Kamerfractie was nu bijzonder gepikeerd en zou spoedig zijn ontevredenheid uiten. Hij had het gevoel dat Visser op zijn stoel zat.¹⁵ De nieuwe minister van Defensie had daarmee al een vijand in zijn eigen gelederen, nog voordat hij daadwerkelijk aan de slag ging.

Van Riel doet van zich spreken

Een week na het aantreden van Visser kwam het dagelijks bestuur van de vvd bijeen. Gedurende deze bijeenkomst ontstond er een discussie tussen Oud en Van Riel over de kabinetsformatie, die uiteindelijk tot een vertrouwensbreuk leidde.¹⁶ Van Riel zegde zijn politiek vertrouwen in partijleider Oud op. Hoewel de breuk voor de buitenwereld vooralsnog verborgen bleef, was de hoofdredactie van *De Telegraaf* hiervan wel op de hoogte. In een brief aan Van Riel schreef hoofdredacteur C.J. Brandt: 'Naar ik hoorde, zoudt gij over de huidige regering allerminst enthousiast zijn en er zelfs voor voelen het tijdstip, waarop de regering naar huis zou moeten worden gezonden, niet door de socialisten te laten bepalen.'¹⁷ Dit was duidelijke taal en tijdens de algemene politieke beschouwingen in de Eerste Kamer van 10 november 1959 uitte de ontevreden liberaal zijn twijfels een stuk genuanceerder: 'Wij zullen dit kabinet gaarne steunen, dat betekent echter niet dat wij onze steun aan elke minister zullen geven.'¹⁸

De nieuwkomer Visser had een tweetal bekwame staatssecretarissen om hem bij te staan.¹⁹ Maar in juni 1960 kon M.R.H. Calmeyer wegens ziekte niet bij de behandeling van de Defensienota in de Tweede Kamer aanwezig zijn. Het gevolg was dat Visser tal van technische militaire zaken betreffende land- en luchtmacht zelf behandelde. Hij moest tijdens de zitting vaak zaken opzoeken en was daardoor niet in staat om direct de juiste antwoorden te geven.

Het dieptepunt kwam toen hij, enigszins verward, in wanhoop zei: 'Het is doordat er zoveel papieren op mijn tafel liggen, dat men bij het wisselen van de papieren het overzicht wel eens kwijtraakt.'²⁰ Hoongelach viel hem ten deel. Dit optreden deed het prestige van de minister in de Tweede Kamer geen goed, het gebrek aan kennis van zaken en politieke ervaring wreekte zich.

Het zwakke optreden van Visser was niet onopgemerkt aan Van Riel voorbijgegaan. Hij besloot in augustus 1960 een verzoek in te dienen voor een interpellatie over de Defensienota. Dit was geen normale gang van zaken in de Eerste Kamer en bovendien gericht tegen een partijgenoot. De liberale senaatsfractie voer sowieso sinds de vertrouwensbreuk van hun voorzitter met Oud steeds meer een eigen koers.²¹

De opstelling van de Eerste-Kamerfractie en het interpellatieverzoek deed een aantal partijen besluiten om de noodklok te luiden. De tegenstellingen binnen de vvd werden door deze zaken openbaar en dat was uiteraard niet goed voor de partij. Er moest overleg komen. Via een aantal liberale figuren uit het bedrijfsleven werd Van Riel onder druk gezet om de vrede te herstellen.²² Dit leidde ertoe dat het interpellatieverzoek werd ingetrokken en de vertrouwensbreuk werd gelijmd. Dit wilde niet zeggen dat Van Riel Visser nu volledig accepteerde als minister van Defensie. Nadat Oud daarover een gesprek had gehad met Van Riel, deelde hij het volgende mede aan zijn fractie: 'De heer Van Riel zal deze minister niet doen vallen, doch vraagt zich af, of hij hem altijd zal blijven steunen. De heer Van Riel gaat er echter mede akkoord dat het thans zeker niet het moment is om deze minister te vervangen.'²³

Het 'moment' was er dus nog niet om Visser te doen vervangen. Van Riel bleef niettemin loeren op een kans om zijn gelijk te halen. En al spoedig kreeg hij die. Ditmaal naar aanleiding van een ontslagkwesitie van een ambtenaar in dienst van Defensie: F.H. van der Putten. Deze man was overigens bepaald geen onbekende op het departement en had al voor de nodige onrust gezorgd.

De voorgeschiedenis van 'de zaak-Van der Putten'

Van der Putten werkte tussen 1931 en 1950 in dienst van het Nederlands Indisch Gouvernement, waarvan de laatste jaren in de werkplaats van de Leger Technische Dienst 81 (LTD) te Bandoeng op West-Java. In 1950 kwam hij naar Nederland en nam hij contact op met de minister van Oorlog. Hij wilde worden overgeplaatst naar de Koninklijke Landmacht in Nederland omdat naar zijn zeggen zijn leven in Indonesië gevaar liep. Hij zou namelijk op de hoogte zijn van corruptie bij zijn afdeling, waar een georganiseerde bende onder leiding van een aantal hoge officieren zich op grote schaal schuldig zou maken aan allerlei malversaties.

In oktober 1950 werd het verzoek van Van der Putten ingewilligd en kon hij in Nederland aan de slag. Ondertussen was in september 1950 in *De Leidsche Post* een reeks artikelen verschenen over corruptie bij de LTD te Bandoeng.²⁴ De vaandrig R.C.L. Aernout zou deze misstanden al in 1948 op het spoor zijn gekomen en daarom zou hij in februari van dat jaar zijn vermoord.²⁵ In verband met deze publicaties werd er een commissie ingesteld om de beweringen te onderzoeken. Deze concludeerde dat Van der Putten betrokken was bij de publicaties in *De Leidsche Post* en dat er voor de beweerdde misstanden bij de LTD geen bewijzen waren. De commissie twijfelde bovendien aan het geestelijk evenwicht van Van der Putten en gaf de aanbeveling om hem psychiatrisch te laten onderzoeken.²⁶ Zover zou het niet komen

omdat de minister van Oorlog het beter vond om Van der Putten 'stevig aan het werk te zetten'.²⁷

In 1953 kreeg Van der Putten in zijn nieuwe functie problemen met zijn collega's. Als gevolg hiervan werd hij in november 1954 overgeplaatst. Van der Putten stelde dat een aantal officieren bezwaren tegen hem koesterden in verband met malversaties in Indonesië. Er volgden in de *Nieuwe Haagsche Courant* een aantal artikelen betreffende de overplaatsing.²⁸ Ondanks deze verwickelingen besloot men om Van der Putten voor te dragen voor bevordering.²⁹ Doch deze was het niet eens met een aantal beoordelingen in zijn functioneringsrapport. En er vonden opnieuw perspublicaties rond zijn persoon plaats.³⁰ De strekking van de berichten was dat een ambtenaar niet werd bevorderd omdat hij misstanden aan de kaak stelde. Bepaalde officieren zouden hier achter zitten. Ditmaal kon een nieuwe onderzoekscommissie niet aantonen dat Van der Putten iets met de gewraakte artikelen te maken had.

In december 1957 raakte Van der Putten betrokken bij de zogenoemde zaak-Oudewater I. Hij meldde dat een aanbestedingskwestie niet bij de goedkoopste aanbieder was terechtgekomen.³¹ Dit bleek een juiste constatering. De zaak kreeg nog een staartje in de 'bloesjesaffaire', de zaak-Oudewater II. Toen Van der Putten in januari 1960 voor een controle weer bij dezelfde firma in Oudewater terecht kwam, vertelde de vrouw van de eigenaar dat haar was geadviseerd om hem mee het kantoortje in te lokken, haar bloesje te scheuren en te beweren dat zij door Van der Putten was aangerand. Hierop schakelde Van der Putten de politie in. Volgens hem zaten hier personen achter die betrokken waren geweest bij malversaties in Indonesië. De politie kon geen bewijzen vinden die deze beweringen ondersteunden. De 'adviseur' bleek een sergeant te zijn die verklaarde dat de vrouw klaagde dat Van der Putten vaak op eigen gelegenheid in de papieren van de firma snuffelde. Om dit te voorkomen had hij haar aangeraden dan maar een soort aanranding uit te lokken.³²

Door al deze gebeurtenissen stond Van der Putten bekend als een lastige, fantasierijke figuur met paranoïde trekjes. Niettemin had hij het niet altijd mis met zijn veronderstellingen (Oudewater I) en een zaak als 'de bloesjesaffaire' leek zijn achterdocht te rechtvaardigen. Met name de pers zorgde ervoor dat de zaken enorm werden opgeblazen, waardoor de kwestie een zware lading kreeg.

Ontslag voor Van der Putten

Van der Putten dreigde in april 1960 in het kader van een reorganisatie te worden overgeplaatst. Hiertegen ging hij in beroep bij het ambtenarengerecht. Hij stelde dat er sprake was van een 'schijnreorganisatie' en dat hij werd overgeplaatst omdat hij te lastig was. In het voorjaar van 1961 publiceerde *De Telegraaf* een reeks artikelen over Van der Putten.³³ Ook de politiek ging zich met de zaak bemoeien. Eind augustus 1961 meldde een drietal Kamerleden zich bij staatssecretaris Calmeyer met vragen over Oudewater II.³⁴ Door dit bezoek en de publicaties groeide de druk op de minister van Defensie om wat te ondernemen.

Bij de liberalen begon eveneens beroering over de zaak-Van der Putten te ontstaan. Van Riel ging er zich mee bemoeien. Tijdens de jaarlijkse vvd-dag op 9 september 1961 sprak hij onder meer de volgende woorden over de zaak-Van der Putten: 'Deze zaak zit niet goed, en de helmenaffaire ligt nog vers in het geheugen. Laat men oppassen, dat er geen nieuwe slachtoffers in de gouvernementele sfeer vallen.'³⁵ Ongetwijfeld doelde hij daarmee op Visser die nota bene in de zaal zat.

Drie weken na de vvd-bijeenkomst verscheen in het *Algemeen Dagblad* een spraakmakend artikel over de zaak-Van der Putten.³⁶ De krant suggereerde dat Nederlandse officieren sabotage hadden gepleegd tijdens de Japanse aanval op Nederlands-Indië. Dezelfde officieren zouden inmiddels belangrijke posities in de Koninklijke Landmacht bekleden. Van der Putten zou op de hoogte zijn van hun namen en om deze reden zou hij worden gedwarsboord. *De Telegraaf* deed er nog eens een schepje bovenop door in oktober een aantal artikelen te wijden aan 'Van der Putten's martelgang'.³⁷ Dit kon Visser niet meer over zijn kant laten gaan. Op 10 november 1961 volgde er een persconferentie waar de minister te kennen gaf dat 'de onderste steen' in deze zaak boven moest komen.³⁸ Hij sommeerde Van der Putten om zo snel mogelijk de namen te noemen van de betreffende officieren. De ambtenaar kwam daarop met een 21 bladzijden dik memorandum vol met verhalen en beschuldigingen,

HOE ZAL DE KIEZER REAGEREN?

Oud: „Dank je wel, partijgenoot”

Spotprent Samson, *De Telegraaf*, 29 november 1961.

maar zonder namen.³⁹ De minister had er nu schoon genoeg van en ontsloeg Van der Putten.

Een zucht van verlichting ging er door het departement van Defensie. De vreugde was echter van korte duur, want nu waren de poppen pas echt aan het dansen. Van Riel reageerde één dag na het ontslag tijdens de algemene politieke beschouwingen. Hij vond het een moedige maar risicovolle beslissing van Visser om Van der Putten te ontslaan, maar hij kon zich niet achter het beleid van de minister stellen voordat de zaak geheel was uitgezocht.⁴⁰ Van der Putten zelf was ondertussen in beroep gegaan tegen zijn ontslag.

Oud wilde Visser helpen deze zaak tot op de bodem uit te zoeken. Hij pleitte tijdens de begrotingsbehandeling van Defensie voor een volledige opening van zaken aan de Staten-Generaal door middel van een nota. Visser twijfelde aan de haalbaarheid hiervan. Maar na een felle vermaning van Oud zegde hij alsnog de gevraagde nota toe.⁴¹ Nadat deze op 8 februari 1962 was gepresenteerd, besloot de Kamer een commissie (de commissie-Van Doorn) in te stellen om de nota en de handelwijze van de minister te beoordelen.⁴² Natuurlijk bleef *De Telegraaf* de gebeurtenissen op de voet volgen.⁴³

Van Riel attaqueert Visser

Binnen de vvd liepen de spanningen hoog op. Zonder de instemming van Oud nam zelfs een aantal leden van de Tweede-Kamerfractie het heft in eigen handen. Tot deze 'dissidenten' behoorden onder anderen: H. van Someren-Downer, W.J. Geertsema, J.H. Couzy en J.C. Corver. De twee laatstgenoemden gingen 27 februari 1962 op bezoek bij Visser. Zij vertelden dat er in de partij de aandrang bestond om hem te laten vallen en dat vooral Van Riel zich daarvoor sterk maakte. De voornaamste reden hiervoor was het beleid van de minister inzake de zaak-Van der Putten. Zij waren tot de slotsom gekomen dat de minister vrijwillig zou moeten aftreden. Visser weigerde dit en verklaarde de kwestie in de Staten-Generaal te willen uitvechten.⁴⁴

Het hoge woord was eruit. Binnen de partij was er zoveel tumult om Visser en de zaak-Van der Putten ontstaan dat de bewindsman weg moest voordat hij nog meer schade zou aanrichten. De nervositeit werd wellicht bevorderd doordat er Provinciale Staten- en gemeenteraadsverkiezingen in het verschiet lagen. Ook de liberale achterban begon zich te roeren.⁴⁵ Daarnaast bleef de campagne die *De Telegraaf* over de zaak-Van der Putten voerde de onrust voeden. En zelfs begonnen dus leden van de Tweede-Kamerfractie van de vvd zich achter Van Riel te scharen. Deze ontwikkelingen dwongen Oud om positie te kiezen. Hij koos voor Visser. Hierdoor verloor hij snel zijn greep op zijn fractie. *De Telegraaf* reageerde door de hoop te uiten dat 'gezonde krachten' binnen de vvd spoedig de overhand zouden krijgen.⁴⁶

Tijdens de Statenverkiezingen van 20 maart 1962 verloor de vvd aanzienlijk. Het verlies leidde tot paniek en op een spoedvergadering werd besloten om met het oog op de Tweede-Kamerverkiezingen van 1963 over te gaan tot een grondige vernieuwing van de kandidatenlijst. Van Riel wist zich van invloed te verzekeren op de samenstelling van deze lijst. Hij kwam met het idee om een commissie in te stellen met als opdracht 'het vinden van goede kandidaten en het liquideren van ongeschikte zittende Kamerleden'.⁴⁷ Van Riel nam onder meer met Van den Bergh plaats in deze zogenaamde 'bloedraad'.⁴⁸ Oud verloor hiermee een belangrijk deel van zijn machtspositie. Langzaam maar zeker begon Van Riel zijn gram te halen.

Op 13 april 1962 werd het ontslag van Van der Putten door de ambtenarenrechter nietig verklaard.⁴⁹ De uitspraak was een zware slag voor Visser en deze ging in hoger beroep.⁵⁰ Binnen de vvd werd beraadslaagd wat nu te doen. Een deel van de Tweede-Kamerfractie gaf te kennen Visser kwijt te willen. Oud besloot hoog spel te spelen. Tijdens de fractievergadering van 3 mei 1962 verklaarde hij dat hij niet meer in staat was de fractie te blijven leiden als een meerderheid van de fractie zou besluiten Visser de boodschap van heengaan te brengen.⁵¹ De ietwat geschrokken 'dissidenten' in zijn fractie wilden nu liever eerst de aangekondigde aanval van Van Riel op Visser tijdens de behandeling van de Defensiebegroting in de Eerste Kamer afwachten. De positie van Oud wankelde als nooit tevoren.

Op 15 mei 1962 vond in de senaat de behandeling van de Defensiebegroting plaats. Op de tribune had een aantal 'dissidenten' plaatsgenomen. Van Riel begon na een langdurig intro over de zaak-Van der Putten. Het kernpunt van zijn betoog was dat Visser meer begrip had moeten hebben voor zijn ambtenaar en dat hij zijn beleid daar beter op had moeten afstemmen. Door dit alles was er volgens Van Riel sprake van een ontoelaatbaar personeelsbeleid. Hij besloot met de stelling dat hij weliswaar alles wat was gebeurd kon begrijpen, maar dat hij toch maar één consequentie zag.⁵² Van Riel sprak de woorden niet uit, maar het was duidelijk wat hij bedoelde: de minister diende heen te gaan.

De reactie van Visser was kort. Hij was cen minister van de Kroon en geen representant van zijn partij. In het betoog van zijn opponent had hij geen enkele aanleiding gezien om af te treden.⁵³ Andere senaatsleden gaven blijk van grote verontwaardiging over het optreden van Van Riel. Volgens H.A. Algra (ARP) getuigde Van Riels optreden van 'amorcel opportunisme'.⁵⁴ De begroting werd uiteindelijk met de steun van de vvd-fractie aangenomen. Van Riel en de zijnen durfden, gezien de situatie rondom de kwestie Nieuw-Guinea, de begroting niet af te keuren.⁵⁵ Teleurgesteld dropen de vvd'ers op de tribune af. Visser had zich staande gehouden.

De afloop

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 30 mei 1962 was duidelijk dat de hele toestand rond Van der Putten, Visser, Oud en Van Riel de vvd geen goed had gedaan. Opnieuw was de uitslag negatief. De liberale achterban had genoeg van het ongecoördineerde gekonkel binnen de partijtop. De 'bloedraad' was na samenspraak met de Kamercentrales onder meer tot de conclusie gekomen dat het tijd was voor Oud om 'het wat rustiger aan te doen'.⁵⁶ In september 1962 kondigde een teleurgestelde Oud dan ook aan dat hij in mei 1963 wilde opstappen als fractievoorzitter. De voorzittershamer droeg hij in november van dat jaar over aan K. van der Pols. Als laatste van de politieke leiders van de grootste partijen in de jaren vijftig – Drees, Romme, Schouten en Tilanus – stapte hij op. Het was het op onaangename wijze afgedwongen einde van een grote politieke carrière. Van Riel zou tot 1976 fractieleider blijven in de Eerste Kamer.

De aandacht voor de zaak-Van der Putten verslaptte na de mislukte aanval van Van Riel. Het beroep van de minister werd door de Centrale Raad van Beroep in Ambtenarenzaken eveneens nietig verklaard. De minister zag zich genooddaakt om Van der Putten weer op zijn oude post terug te roepen. Kort daarna nam Van der Putten zelf ontslag. Hij had een andere werkgever gevonden. De conclusie van het rapport van de commissie-Van Doorn over de nota en handelwijze van de minister ten aanzien van Van der Putten viel positief uit voor Vis-

ser. Hij kon zijn ambtstermijn uitzitten. Daarna trok hij zich terug uit de politiek. In 1967 werd hij burgemeester van Den Helder.

Conclusie

De basis van de slechte verhouding tussen Van Riel en Visser lag bij de frustraties van Van Riel. Hij voelde zich gepasseerd door Oud, want hij had minister willen worden. Door Visser aan te vallen, probeerde Van Riel zijn gram te halen. Hij gebruikte de zaak-Van der Putten als stok om Visser mee te slaan. Of Van Riel van begin af aan het doel had om Oud uit het zadel te lichten, is niet met zekerheid te zeggen. Maar toen Oud zijn positie koppelde aan die van Visser, moet Van Riel hebben ingezien dat hem dat de kans bood om de machtspositie van Oud te breken. Het past daarom in de lijn der ontwikkelingen dat, nadat Oud zijn afscheid had aangekondigd, de zaak-Van der Putten op de achtergrond raakte en de aanvallen tegen Visser ophielden. Waarmee maar weer eens bewezen is dat de politiek inderdaad een irrationele kant heeft, vol met emoties, hartstochten, ambities en wraakzucht.

Noten

- 1 Ruud Koole, Paul Lucardie en Gerrit Voerman, *40 Jaar vrij en verenigd. Geschiedenis van de vvd-partijorganisatie* (Houten 1988) p. 75.
- 2 Geruchtmakende schandalen op Defensie in de jaren vijftig waren o.a. de Helmenaffaire en de affaire-'majoor K.'. De Helmenaffaire leidde tot het aftreden van de staatssecretaris van Oorlog, F.J. Krannenburg (PvdA) (zie: J.W.L. Brouwer, 'De Helmenaffaire' in: B. Schoemaker en J.A.M.M. Jansen (red.), *In de schaduw van de muur. Maatschappij en krijgsmacht rond 1960* (Den Haag 1997) p. 220-235).
- 3 Nationaal Archief (NA), Archief P.J. Oud, inv.nr. 18, Aantekeningen Oud van de kabinetsformatie 1959.
- 4 H.J.L. Vonhoff, *Bewegend verleden. Een biografische visie op prof. mr. P.J. Oud* (Alphen aan den Rijn 1969) p. 139.
- 5 NA, Archief Oud, inv.nr. 18, Aantekeningen Oud van de kabinetsformatie 1959.
- 6 P.F. Maas, *Kabinetsformaties 1959-1973* (Den Haag 1982) p. 49.
- 7 H.J.L. Vonhoff, *Liberalen onder één dak. vvd: 50 jaar liberale vereniging* (Den Haag 1998) p. 102.
- 8 NA, Archief Oud, inv.nr. 18, Aantekeningen Oud van de kabinetsformatie 1959.
- 9 J.J.Ph. Mulder, *Sidney van den Bergh, een liberaal* (Utrecht en Antwerpen 1975) p. 87.
- 10 Vonhoff, *Bewegend verleden*, p. 141.
- 11 E. de Jong, 'Een heer van stand in de Nederlandse politiek', *Haagse Post*, 27 jan. 1971, p. 37.
- 12 O.a., 'Liberalen hebben geen geschikte figuur', *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 27 aug. 1959.
- 13 J. Hoffenaar (red.), *M.R.H. Calmeyer. Herinneringen. Memoires van een Christen, militair en politicus* (Den Haag 1997) p. 610.
- 14 NA, Archief S.H. Visser, inv.nr. 1, S.H. Visser, 'Hoe het groeide', p. 174.
- 15 Vonhoff, *Liberalen*, p. 106.
- 16 NA, Archief Oud, inv.nr. 20, Brief Oud aan Fockema Andreae, 12 okt. 1960.
- 17 NA, Archief H. van Riel, inv.nr. 3, Brief hoofdredactie van *De Telegraaf* (bij name van C.J. Brandt) aan Van Riel, 25 sept. 1959.

- 18 *Handelingen Eerste Kamer (HEK)* 1959-1960, p. 48.
- 19 De staatssecretarissen voor Land- en Luchtmacht en Marine waren respectievelijk luitenant-generaal bd. M.R.H. Calmeyer (CHU) en kapitein-ter-zee P.J.S. de Jong (KVP).
- 20 *Handelingen Tweede Kamer (HTK)* 1959-1960, p. 1117.
- 21 De vvd-fractie in de Eerste Kamer stemde in september 1960 tegen een voorstel tot wijziging van de Loterijwet, terwijl de Tweede-Kamerfractie, voor het merendeel voor had gestemd.
- 22 NA, Archief Oud, inv.nr. 20, Brief Fockema Andreae aan Oud, 15 okt. 1960.
- 23 NA, Archief Van Riel, inv.nr. 52, Notulen vergadering vvd-Tweede-Kamerfractie, 2 jan. 1961.
- 24 O.a. 'Nacht over Nederland', *De Leidsche Post*, 1 sept. 1950.
- 25 Vaandrig Aernout werd in de nacht van 28 op 29 februari 1948 in de desa Lembang boven Bandoeng doodgeschoten. De juiste toedracht van deze moord is nooit vastgesteld. Dit leidde tot veel speculaties.
- 26 Ministerie van Defensie (MVD), Centraal Archieven Depot (CAD), Archief staatssecretaris van Marine, map nr. 352, Rapport van de Commissie-Zaaijer geïnstalleerd op 18 okt. 1950 door de minister van Oorlog, p. 23-41.
- 27 *HTK* 1962-1963, bijlage 6624, nr. 3, Rapport van de bijzondere Commissie-Van Doorn betreffende de nota de zaak-Van der Putten, ingesteld door de Tweede Kamer op 6 maart 1962, p. 6.
- 28 O.a. 'Minste weerstand en doofpot', *Nieuwe Haagsche Courant*, 15 jan. 1955.
- 29 Van der Putten was ondertussen werkzaam als onderhoudsinspecteur bij het Verbindingsbureau Civiele Autobedrijven (VCA).
- 30 O.a. 'Fouten ontdekt, maar geen promotie voor goede ambtenaar', *Algemeen Dagblad*, 19 dec. 1957.
- 31 Het betrof hier de ombouw van een negentiental pontontrucks bij de firma Van der Bree, gevestigd in Oudewater.
- 32 MVD, CAD, Archief staatssecretaris van Marine, map nr. 352, Historisch overzicht inzake de heer F.H. van der Putten, p. 46-49.
- 33 O.a. 'Complot Oudewater op de geluidsband', *De Telegraaf*, 10 maart 1961, 'Verwondering in Oudewater om de zaak Oudewater', *De Telegraaf*, 15 juni 1961.
- 34 De drie Kamerleden waren F. Kranenburg (PvdA), C. Berkhouwer (vvd) en H.C.W. Moonman (KVP).
- 35 NA, Archief Van Riel, inv.nr. 52, Tekst mr. H. van Riel van toespraak op de vvd-dag te Scheveningen, 9 sept. 1961.
- 36 'Bewijs hoogverraad. Testament van generaal Spoor zou namen van Nederlandse collaborateurs bevatten. Dreigend geheim van Van der Putten moet onderzocht worden', *Algemeen Dagblad*, 30 sept. 1961.
- 37 O.a. 'Van der Putten's martelgang', 'Weg naar Oudewater is geplaveid met zeven mysterieuze doden uit de zaak Aernout', *De Telegraaf*, 20 okt. 1961; 'De Nakamura-schat', 'Wapenleveranties aan Soekarno', *De Telegraaf*, 23 okt. 1961.
- 38 Hoffenaar (red.), *Calmeyer. Herinneringen*, p. 684.
- 39 NA, Archief H.J.L. Vonhoff, inv.nr. 18, Memorandum F.H. van der Putten voor de minister van Defensie, 23 nov. 1961.
- 40 *HEK* 1961-1962, p. 105.
- 41 *HTK* 1961-1962, p. 337-338, 367, 369 en 375.
- 42 *HTK* 1961-1962, bijlage 6624, nr. 1, Nota inzake 'De zaak-Van der Putten' van de minister van Defensie.
- 43 O.a. 'Minister zegt nota toe na eis van prof. Oud', 'Geheime gegevens over Van der Putten', *De Tele-*

- graaf, 8 dec. 1961; 'De Tweede Kamer wacht nog op de onderste steen boven', *De Telegraaf*, 13 jan. 1962.
- 44 NA, Archief S.H. Visser, inv.nr. 1, S.H. Visser, 'Hoe het groeide', p. 181.
- 45 In het archief van Van Riel bevinden zich vele brieven van ongeruste vvd-leden die het beleid van Visser afkeurden en een aftreden van de minister eisten.
- 46 'Oud neemt Visser in bescherming, Van Riel wacht resultaat af', *De Telegraaf*, 12 maart 1962.
- 47 NA, Archief Van Riel, inv.nr. 53, Notulen vergadering Hoofdbestuur van de vvd van 7 april 1962.
- 48 Daan Dijkman en John Jansen van Galen, 'Mr E.M. Toxopeus, Het liberalisme als het fatsoen van de tennisbaan', *Haagse Post*, 13 nov. 1982, p. 27.
- 49 Volgens de ambtenarenrechter had Van der Putten de opdracht van de minister naar beste weten uitgevoerd.
- 50 Hoffenaar (red.), *Calmeyer. Herinneringen*, p. 704.
- 51 NA, Archief Oud, inv.nr. 20, Aantekeningen Oud 1962.
- 52 HEK 1961-1962, p. 463-465.
- 53 *Ibidem*, p. 492.
- 54 *Ibidem*, p. 486.
- 55 *Ibidem*, p. 490.
- 56 NA, Archief Van Riel, inv.nr. 8, Notulen vergadering Hoofdbestuur vvd, 7 juli 1962.